

Svenskt
Vatten

M155

Juni
2024

Verbala vitsar enligt Göteborgsmodellen

– ett antal fallstudier

Svenskt Vatten

Svenskt Vatten AB

POSTADRESS BOX 14057, 167 14 Bromma

BESÖKSADRESS Gustavslundsvägen 12, 167 51 Bromma

TELEFON 08-506 002 00

E-MAIL svensktvatten@svensktvatten.se

www.svensktvatten.se

Förord

Under Vattenstämman 2024, som Svenskt Vatten arrangerade 14–15 maj i samarbete med Mölndal, Härbyda och Kungsbacka, prövades ett nytt interaktivt grepp. Förutom att ställa frågor till föreläsarna kunde deltagarna skicka in sina bästa ordvitsar. Från scenen förmedlades dessa sedan efter förhandsmoderering och utifrån behoven av uppmuntran. Ett påtagligt empiriskt fynd i genderanalysen är att av de personer som skickade in bidragen utgjordes 86 % av män och endast 14 % av kvinnor.

I sammanhanget kan nämnas att den mest produktiva individen, med 27 % av alla inskickade bidrag, också var den enda anonyma till namn och gender. Oklart om detta påverkar den samlade analysen.

Inledning

För att ge läsaren en möjlighet att göra en bedömning av kvaliteten på resultatet återges här i inledningen en krönika om Aron Jonason som tillskrivs att vara Göteborgsvitsens andlige fader. Den publicerades av Torbjörn Dalnäs i Sjöfartstidningen 31 mars 2020:

”I dessa bistra tider kan det vara hälsosamt med något som höjer mungiporna för ett ögonblick. Exempelvis göteborgsvitsen. Tänk på ordspråket: *Ett gott skratt förlänger livet*. Eller på den engelska versionen: *Laughter is the best medicine*.

Under ett av återbesöken i mitt hjärtas hemstad Göteborg tog jag mig till den gamla judiska begravningsplatsen vid Stampen, vars gravkapell har en moriskt inspirerad grön kupol. Under en enkel gravsten vilar de jordiska kvarlevorna efter storvitsiren Aron Jonason, göteborgsvitsens fader. Han hade studerat fysik och kemi på Chalmers och var en högt kvalificerad fotograf, en flitig skribent och en av dem som grundade den göteborgska revytraditionen. Därav följer att han nog är den mest prominente ur-göteborgaren som aldrig har hedrats med en egen staty.

På hebreiska heter begravningsplats *beit kvarot* (”gravars hus”), av *kever* som betyder grav. Jag tror på fullt allvar att ordet kan ligga till grund för vårt uttryck *makaber*, vilket egentligen syftar på något som påminner om döden. Vitsar kan mycket väl vara galghumoristiska, balansera på gränsen till det makabra.

Ur-göteborgare är förresten inte så dumt beträffande Aron Jonason. Hans far var urmakare...

En annan urmakare var den på sin tid kände göteborgsprofilen Henning Håkansson. En gång lär ”Lelle Håkan”, som han kallades, ha varit på vresigt humör när Aron besökte hans butik. Aron utbrast:

– Hör du min-ut-visare, vill du se-kunderna gå?

Under Oscar II:s sommarutflykter längs västkusten i kungaskeppet *Drott* brukade Aron Jonason vara med ombord som tillförordnad hovfotograf. I sin egenskap av uppskattad och slagfärdig ordjonglör fick han även fungera som ett slags modern ”hovnarr”.

Exempelvis en gång när *Drott* kryssade norr om Marstrand. Kungen pekade mot fiskeläget Klädesholmen och frågade Aron varför det heter så.

– Det beror väl på att invånarna sysselsätter sig med rockberedning...

De fiskade ju faktiskt även hajsläktingen slätrocka.

Följande paradhistoria utspelar sig också ombord i *Drott*. En dam frågar vad det är för fåglar som kretsar runt fartyget. Oscar II bollar frågan vidare till Aron. Dessa repliker utväxlas:

– Jo, Ers Majestät, det är en musikalisk fågel.

– Hur så?

– Det är en måz-art.

– I dag blixtrar du verkligen.

– Ja, blixtrar den ene så åscar den andre.

En vits har ingenting med vitsord att göra; språkhistoriskt snarare med orden vett och vetande. Som ordlek kallas den på engelska *pun* eller *quibble*, och som kvickhet eller lustigt infall *jest*. Det ligger i ordlekens natur att den är ööversättlig. Här en engelsk klassiker:

– *Is life worth living?*

– *That depends on the liver.*

”
– *Is life worth living?*

– *That depends on the liver.*

Ni vet väl förresten att på Paddan-båtarna i Göteborg kan alla och envar prata engelska *flytande*...

Tyskarnas *Witz* syftar på alla slags skämt, men de brukar ju – säkerligen med orätt – anklagas för att inte ha någon humor. Spanjorernas *juego de palabras* betyder just ordlek.

På franska heter fenomenet *calembour*. I romanen *Samhällets olycksbarn* (*Les Misérables*) vågar sig författaren Victor Hugo på en definition: *Le calembour est la fiente de l'esprit qui vole*, "vitsen är det träck som den bevingade tanken släpper i flykten".

Sångaren Ragnar Grevillius är inne på ett liknande spår: "Vitsen är tungans saltomortal på kvickhetens bakgård." Även där finns en antydning om att vitsen inte är helt och hållet rumsren.

Citatet har felaktigt tillskrivits författaren Albert Engström, som trots enstaka plumpar i protokollet i form av tidstypiska "judeskämt" var god vän med Aron. Däremot var det han som gav Aron titeln storvitsir; kanske med en liten anspelning på vitsarens levantinska anor. En *visir* var på den ottomanska tiden en högre ämbetsman i trakterna runt Det heliga landet.

Tydligt fann Albert Engström vitsandet vara starkt smittosamt bland göteborgarna. "...De simmade vitsande omkring. Endast då de döko vitsade de inte. Jag såg ingen dyka, men dök själv mycket..."

"...Alla människor åstadkom de mest halsbrytande kvickheter så jag till slut blev halvfnoskig och måste avbryta mina studier för att på sanatorium för svagt sinnesrubbade återvinna mitt själslugn."

En dag när Aron Jonason for med ångare ut till Marstrand blockerade en ung löjtnants ben promenadgången på övre däck. Aron sade:

- Ta bort benen, min herre!
- Men var skall jag göra av dem?
- Lagg dem på ryggen, det kan vara bra i händelse av krig!

Aron Jonasons bakgrund saknar knappast betydelse för hans vitskonst. Det finns en judisk humor som har utvecklats under tidevarv i försakingringen. Den är självvironisk, ofta galghumoristisk. Det handlar om – som det uttrycks på jiddisch – *lachn fun tsores*, att skratta bort livets vedermödor.

En from chassid reser till Paris. Väl där är hans reskassa helt slut. Han får gå brandvakt i den parisiska natten. Så möter han en kvinna, som frågar om han vill följa med och sova hemma hos henne. Sagt och gjort. Chassiden, som tror alla om gott, ser erbjudandet som en skänk från ovan.

Om möjligt ännu tacksammare är han på morgonen. Då säger kvinnan:

– Nå, hur har du det med pengar?

– Å, för all del! svarar chassiden. Pengar kan jag absolut inte ta emot, men jag skulle inte tacka nej till en kopp te.

Den judiska humorn har betecknats som en utsatt minoritetsgrupps mentala självförsvar.

Den rysk-judiske anarkisten Herz har dömts till döden. Strax före avrättningen kommer en rabbin till honom för att ge ett tröstens ord. Men Herz är kallsinnig:

– Vad skall jag med dig till. Om en stund talar jag direkt med din chef.

Aron Jonason bör ha fått den judiska humorn med modersmjölken. Kanske tog han del av det här exemplet:

En gammal jude hade en son som just konverterat till kristendomen. Förtvivlad gick han ut i öknen, slet sig i håret och skrek ut sin nöd:

– Herre, hjälp mig. Min son har blivit kristen...

Efter en stunds ödesmättad tystnad hördes en dov stämma uppifrån skyn:

– Min också!

”
– Ta bort
benen, min
herre!

– Men var
skall jag göra
av dem?

– Lagg dem
på ryggen, det
kan vara bra
i händelse av
krig!

Till sin natur är vitsen både folklig och intellektuell. Utöver en känsla för ordens nyanser kräver den ofta en viss bildning, förtrogenhet med företeelser i omvärlden. Hur hade man annars kommit på att kalla kassörskan på den gamla herrtoaletten vid Brunnsparken för *Kar(l)dassfurstinnan*?

Detta passar den utåtriktade hamnstaden Göteborg som hand i handske, präglad som den är av sina myriader befarna sjömän. Just därför kan göteborgshumorn även ha en dragning åt sjömansskrönan, som när pensionerade sjömannen Sander kommer i berättartagen:

– *En gång slogs båtens navigeringssystem ut helt och hållet.*
– *Hur klarade ni det?*
– *Vi fick skicka iland jungman för att köpa bullar. Sen läste vi på påsen var vi var någonstans.*

En annan av figurerna i kretsen kring Kal är Älan, som fortfarande seglar till sjöss. En gång kom han hem till Göteborg efter en årslång sjötörn och fann sitt hjärtas dam med en nyfödd unge i famnen:

– *Har du geft dej?*
– *Nä, de har blett så ändå.*
– *Kunde du inte ha sagt nej?*
– *Nä, han va engelsman och jag kan la inte engelska...*
Även stockholmare kan vitsa, faktiskt. På "Namn och Nytt"-sidan i *Dagens Nyheter* firade vitsen halsbrytande triumfer för en del år sedan.

– *Talar de flamländska på Eldslandet?*
– *Ja, men bara i de låglänta delarna, och bland de lågavlönade brandmännen...*
Varpå någon protesterade mot att det skämtas om Eldslandet, "eftersom jag har slå(c)kt där".

Apropå det lär den göteborgska brandkårens sporthall gå under namnet *Hall of Flame*. Det är väldigt göteborgskt att ge byggnadsverk vitsiga beteckningar, namn som säkert får Aron Jonason att skrocka förnöjt i sin himmel. Min absoluta favorit är Katolska kyrkan, som ligger vid Heden och därför får heta *Hedendomen*. Ett hotell i grannskapet lär ha kallats *Hedens lustgård*.

Det har nog fallit i glömska, men när Allmänna Svenska Elektriska AB (ASEA, numera multinationella ABB) skulle inviga sin nya anläggning i Järnbrott myntades namnet *Wattikanen*.

En klassiker är *Ellysepalatset* för elbolaget Göteborgs Energis kontorsbyggnad. Så var det visst någon som ringde dit och bad att få bli kopplad till *Upplysningen*...

En annan klassiker är *Synvillan* för gamla TV-huset på Delsjövägen. Polishusets öknamn *Batongskjulet* anspelar naturligtvis på Betongskjulet vid Stigbergskajen. Mera tveksamt är väl *Källeseum* som namn på inomhusarenan Scandinavium, eftersom det mest är icke-göteborgare som kallar sinnebilden Kal för "Källe".

Skanskaskrapan vid Lilla Bommen kallas ofta *Läppstiftet*. En annan beteckning är det mera tvetydiga *Vattenståndet*. När förre Volvo-chefen Pehr "Grynet" Gyllenhammar huserade i fastigheten fick den ett tag heta *Pehr-i-skåpet*. Det var nog tur att han flyttade därifrån. Annars hade Torsten Henricsons gångbro mellan Östra Nordstan och Lilla Bommen nog blivit kallad "Gryngången". Smeknamnet "Grynet" kommer förresten av bolaget Svenska Hafregryn Gyllenhammar & Co.

Just vid Lilla Bommen sitter Kal och Åssbon på kajkanten. De filosoferar om sina damer och om kärlekslivet. Så tar Kal upp ett piller.

– *Ska du ha ett? frågar han Åssbon. Det är Viagra, det däringa potensmedlet du vet.*
– *Nä, nåt sånt vill jag inte ha!*

Kal råkar tappa pillret ner i älvens vatten. Just då reser sig Göta Älvbrons mäktiga klaffför att släppa igenom ett passerande fartyg. Åssbon iakttar förundrat det som sker:

– *Förresten, ett sånt piller vill jag nog ändå ha!*

”
– *Har du geft dej?*

– *Nä, de har blett så ändå.*

– *Kunde du inte ha sagt nej?*

– *Nä, han va engelsman och jag kan la inte engelska...*

Svenska Mässans granne Hotel Gothia Towers är en annan rese, eller snarare trippel-rese. Den har kallats *Högmässan* och *Fönsterskraporna*. När tornen bara var två fick de även heta *Storglas* och *Lillglas* (vilket dock förutsatte att man kände till de numera bortglömda seriefigurerna Stor-Klas och Lill-Klas). Kärt barn har många namn.

På nöjesfältet Liseberg strax intill hade det roterande tornet Synålen inledande tekniska problem och fick därför heta *Stoppnålen*. När det hela rättats till var det dags att byta namn till *Ejfel-tornet*.

Göteborgs-Operan hann knappt invigas innan den begåvades med namnen *Sing-Sing* och *Ackordcentralen*. Det senare leder tanken vidare till Kronofogdemyndighetens lokaler vid Gullbergsvass lite längre bort: *Place de la Konkurs*.

Som sjöbefälsstudent hade jag ibland ärenden till det dåvarande studenthemmet Krokslätt, vars promenadstråk bar skyltar med namn som *Oförvägen* och *Nyuppstigen*...

En torrdocka från varvsnedläggningarnas Göteborg skulle fraktas till Murmansk. Den slet sig under bogsering i hårt väder, blev lite tilltufsad och döptes följaktligen till *Trasdockan*.

När det fortfarande byggdes fartyg längs nästan hela södra Hisingen satt Kal och vilade sig vid Lundby Strand:

– *Det är la gött att koppla av mellan varven!*

Göteborgarna hade satelliterna Sputnik 1 och 2 i färskt minne när Arendalsvarvet invigdes 1963, som en filial till Götaverken. Arbetarna på det nya varvet lär ha kallats "kosmonauterna" av sina kollegor på det gamla: "Dom är ju inne på det andra varvet."

Hemma hos Ada ringde det på dörren. Det var en representant för Anticimex, som frågade:

– *Hur är det med husbocken här då?*

– *En ska inte klaga, men just nu är han på Götaverken och jobbar.*

En annan gång tjärade Kal taket på sommarstugan. Telefonen ringde och Ada ropade inifrån köket. Inget svar. Hon gick ut och ropade igen:

– *Kal, varför svarar du inte?*

– *En kan la inte va både tjärande å svarande!*

Kal och Åssbon skall ta sig till Hisingen, och valet står mellan spårvagnen och färjan. Det blir spårvagnen. Ombord träffar de en skeppare i full uniform. Kal frågar honom vänligt:

– *Kan konduktörn växla en tia?*

– *Jag är ingen konduktör, jag är kapten.*

– *Dô Åssbon, vi kom fel å hamna' på färjan i alla fall!*

Kumpanerna når en verklig bottennivå när de badar ute på Saltholmen. Plötsligt utbrister Åssbon:

– *Kal titta här, det ligger tallrikar och knivar och gafflar på botten!*

– *Oj, någon måste ha dukat under!*

Bättre kunde det inte ha uttryckts av Aron Jonason själv.

”
– *Kan
konduktörn
växla en tia?*

– *Jag är ingen
konduktör, jag
är kapten.*

– *Dô Åssbon,
vi kom fel å
hamna' på
färjan i alla
fall!*

Resultat

För att underlätta för läsaren att uppskatta humorn har rapportförfattarna vid behov lagt till förtydliganden inom parentes. För en del kan det förta glädjen att få ett skämt förklarat men tydlighet, delaktighet och transparens går alltid före flams och trams.

Mest inskickade vitsen var den här, inklusive ett antal varianter:

– *Hur många människor bor det i Tyskland? – Göööörmäny! (Germany, Tyskland på engelska)*

– *Hur många bor det i Kanada? Åtta va? (Ottawa, Kanadas huvudstad)*

– *Varför var vattnet så nöjt på Vattenstämman? För att det fick mingla med andra droppar och utbyta strömmar av idéer!*

– *Vilket är det farligaste instrumentet? Jag vet inte, men det var många som dog i fiol (i fjol).*

– *Vilket är Göteborgs största djur? En orm! (En-orm)*

– *Hur tar man sig bäst till svampskogen? Man kan-ta-räls-bussen. (Kantarells-bussen)*

– *Bredvid Kal på bussen sitter en man som noga studerar en karta. Vad är det där? undrar Kal. Det är en karta över Kina. Kal funderar en stund. Dô, jag undrar om du inte har kommit på fel buss?!*

– *Vilken är världens mest musikaliska fågel? – Truten, för det är en måsart. (Moz-art)*

– *Ser du tjejen med vapen där? En riktig pangbrud. (Någon som behöver en förklaring?)*

– *Var sover Lejonkungen? Simbassängen. (Simba-sängen)*

– *Göteborgaren kör till korvmojen, och beställer älgkorv med mos. Killen från grillen från Stockholm säger att det inte finns att köpa. Kunden säger: "Jo, korv med moose. (Moose kallar man älgar i Nordamerika).*

– Kal å Osborn står nere vid kajkanten och utträttat sina behov efter en blöt kväll. Osborn frågar Kal: Varför låter det inget? Kal: Nä, jag pinkar på benet. Osborn: Då blir du la blöt? Kal: Nej då, de e ditt ben.

– Det bästa med att vara schizofren är att vi har varandra.
Var gör flaggstångsfabriken kl 17? Stänger.
(En stång, flera stänger)

– Vilket kommer Klaratornets nya namn att bli: Glennpire State Building.
(Klaratornet blir Nordens högsta byggnad och ligger i Göteborg. En vanföreställning gör gällande att alla i Göteborg heter Glenn. Empire State Building i New York var världens högsta byggnad fram till 1972)

– Vad finner man i duschen hos en kannibal? Head & Shoulders.
(Det betyder huvud och skuldror men är också namnet på ett hårschampoo)

– Varför är det ingen snö på gatorna i Glasgow på vintern? De har la miljontals invånare och alla skottar.

– Stockholmare går in till fiskhandlare i Göteborg. [på stockholmska]: jag skulle vilja ha ett kilo ”reker”. [göteborgska]: vad säger du för något? [stockholmska]: jamen, ”reker”, sådana där som man ”eter”? [göteborgska]: jaha, maneter. Det hittar du för fan inte här.

– Vilken sång sjunger göteborgaren till jul? Glenn över sjö och strand.
(Alla i Göteborg heter inte Glenn)

Det var fiskemässa i Göteborg nyligen. Med bra drag!
(Bra drag kan syfta på full fart men också ett fiske-drag som man får mycket fisk med)

– Hur många bor det i Stockholm? En dryyyyg miljon.

– Vad heter den vanligaste fågeln i Göteborg (och den mest relevanta för Svenskt Vatten)? – Nederbörden (börd låter som bird, det engelska ordet för fågel och det regnar tydligen ofta i Göteborg. Dock inte under Vattenstämman 2024)

– Varför simmar ankorna på led i Göteborgs hamn? Ankring förbjuden!
(Ank-ring)

– Vet du var Göteborgspolisen har sin julfest? På Liseberg!
(Polis-eberg)

– Vilket djur tycker mest om lotterier? Ozelot.
(Oh-se-lott)

Slutsats

Don't try this at home.

Tack till

David Dryselius, Christoffer Engström, Anders Finnson, Torgny Färm, Tommy Giertz, Alexander Hallberg, Anders Hansson, Maria Holmgren, Peter Hög, Mikael Jastré, Christian Landén, Pyry Niemi, Jesper Normén, Gunnar Persson, Jennifer Ringsby, Joakim Samuelsson, Per Sander, Olivia Söderman och anonym.

Svenskt Vatten

Svenskt Vatten AB

POSTADRESS BOX 14057, 167 14 Bromma

BESÖKSADRESS Gustavslundsvägen 12, 167 51 Bromma

TELEFON 08-506 002 00

E-MAIL svensktvatten@svensktvatten.se

www.svensktvatten.se